

Ζωή Γεωργιάδου, «Εισαγωγή»

(για το έργο *Διήγησις του Ρεμπελιού των Ποπολάρων* του Άγγελου Σουμάκη)

Ο συγγραφέας Άνζολος (Άγγελος) Σουμάκης

Ελάχιστα πράγματα είναι γνωστά για τον ζακυνθινό συγγραφέα του χρονικού *Διήγησις του Ρεμπελιού των Ποπολάρων*. Ο ίδιος αυτοπαρουσιάζεται στο χρονικό του ως εξής: «Άντζολος [= Άγγελος] Σουμάκης του ποτέ σινιόρ Τζώρτζη από το άνωθεν νησί της Ζακύνθου». Είναι γνωστό ότι η επιφανής οικογένεια Σουμάκη ή Συμμαχίου, προερχόμενη από την Κωνσταντινούπολη, μετανάστευσε στη Ζάκυνθο στα μέσα του 16ου αιώνα, όπου γράφτηκε στη Χρυσόβιβλο των ευγενών (Κονόμος 1970, 30). Η μητέρα του Άγγελου ήταν αδερφή του Χριστόφορου Κανάλ, από την οποία ο γιος της κατείχε τμήμα της παραλίας της πόλης. Δεν γνωρίζουμε το έτος γέννησης του Άγγελου ούτε άλλα βιογραφικά του στοιχεία. Ο θάνατός του πρέπει να τοποθετηθεί μετά το 1653-54 (Αρβανιτάκης 2001, 330). Από μερικά στοιχεία που υπάρχουν στο κείμενο, φαίνεται πως ήταν κάτοχος κάποιας κλασικής παιδείας. Όπως προκύπτει από το χρονικό του, υπήρξε σύγχρονος και αυτόπτης μάρτυρας της εξέγερσης των ποπολάρων της πόλης της Ζακύνθου εναντίον των αρχόντων. Παρόλο που ήταν σύγχρονος με τα γεγονότα, φαίνεται πως το χρονικό του το έγραψε αργότερα, πιθανόν ύστερα από δεκαπέντε ή είκοσι χρόνια. Αυτό συνάγεται από το ότι κλείνει το κείμενο με πληροφορίες για την κατοπινή τύχη των αρχηγών του ρεμπελιού (Πορφύρης 1973, 9).

Το ιστορικό πλαίσιο

Η διοίκηση του νησιού της Ζακύνθου πέρασε στα χέρια της Βενετίας το 1484, με συνθήκη που υπέγραψε η Γαληνοτάτη με την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Αρχίζει έτσι η Βενετοκρατία στο νησί, που θα κρατήσει πάνω από τρεις αιώνες και θα τελειώσει με την κατάλυση του κράτους της Βενετίας από τον Ναπολέοντα το 1797 (Πορφύρης 1973, 10). Ο τυχοδιωκτικός δεσποτισμός είχε στη Ζάκυνθο δύο μορφές

Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων, ΚΕΝΤΡΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ, MIS:296442 Π 4.3.7: «Πρόσθετο ψηφιακό υλικό για τη διδασκαλία της Ελληνικής Γλώσσας: Ψηφιοποίηση Αρχείου Γεωργακά.» Ζωή Γεωργιάδου, «Εισαγωγή» (για το έργο *Διήγησις του Ρεμπελιού των Ποπολάρων* του Άγγελου Σουμάκη)

καταπίεσης. Από το ένα μέρος ήταν οι κατακτητές Βενετσιάνοι, που αποκαλούσαν τον λαό του νησιού «σούδιτο», δηλαδή υποτελή, επιβάλλοντας βαριά φορολογία όχι μόνο σε χρήμα και προϊόντα, αλλά κυρίως σε έμψυχο υλικό, για να τροφοδοτούν τους αδιάκοπους πολέμους τους. Αλλά η χειρότερη μορφή τυραννίας ήταν το φεουδαρχικό καθεστώς της τοπικής αυτοδιοίκησης, που βρισκόταν στα χέρια της κλειστής τάξης των αρχόντων (nobili), οι οποίοι ασκούσαν όλες τις εξουσίες και καταδυνάστευαν τον λαό (Αρβανιτάκης 2001, 334). Οι άρχοντες του νησιού, γραμμένοι σε τοπική Χρυσή Βίβλο, ήταν πλούσιοι γαιοκτήμονες, στους οποίους η βενετσιάνικη διοίκηση είχε παραχωρήσει εκτάσεις γης και προνόμια. Ο αριθμός των ευγενών ήταν μικρός – περίπου εκατόν πενήντα οικογένειες (Πορφύρης 1973, 12). Την ανώτατη τοπική εξουσία ασκούσε ο Πρεβεδούρος (Προβλεπτής), τον οποίο επέλεγε και έστελνε στο νησί η Βενετία. Ολόκληρο το σώμα των ευγενών συγκροτούσε την Κοινότητα (Communa), που διοικούνταν από το Συμβούλιο (Κονσέγιο), συγκροτημένο από 150 μέλη, και το οποίο συνερχόταν υπό την προεδρία του Πρεβεδούρου (Πορφύρης 1973, 17). Σταδιακά, με την οικονομική ανάπτυξη του νησιού, διαμορφώθηκε το «χειροτεχνικό καιπραματευτάδικο στοιχείο» της πόλης, που προερχόταν είτε από ελεύθερους χωρικούς που είχαν εγκαταλείψει το χωριό και ασκούσαν μια τέχνη ή έκαναν τον πραγματευτή (έμπορο) στην πόλη, είτε από εκείνους που ήρθαν ύστερα από την προκήρυξη των Βενετών για αποικισμό του νησιού και εγκαταστάθηκαν στην πόλη. Όλοι αυτοί αποτελούσαν τους ποπολάρους (Χρυσικόπουλος 1972, 11). Οι ποπολάροι δεν είχαν το δικαίωμα να απευθύνονται άμεσα στον Πρεβεδούρο, αλλά μόνο μέσω των τριών Συνδίκων, δηλαδή των τοπικών αρχόντων που εκλέγονταν από το Συμβούλιο ως εκπρόσωποι της κοινότητας και είχαν υποτυπώδη εξουσία. Η βενετσιάνικη διοίκηση επέβαλλε στον λαό τα αντιλαϊκά μέτρα και τις αποφάσεις της μέσω αυτών των τοπικών οργάνων (Πορφύρης 1973, 18). Οι Σύндικοι όχι μόνο δεν νοιάζονταν για τα συμφέροντα των τεχνητών και των πραγματευτάδων, αλλά ήταν και έτοιμοι να εκτελέσουν οποιοδήποτε αντιλαϊκό μέτρο του Πρεβεδούρου προκειμένου να προστατέψουν τα προνόμιά τους (Πορφύρης 1973, 12). Η πιο

Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων, ΚΕΝΤΡΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ, MIS:296442 Π 4.3.7: «Πρόσθετο ψηφιακό υλικό για τη διδασκαλία της Ελληνικής Γλώσσας: Ψηφιοποίηση Αρχείου Γεωργακά.» Ζωή Γεωργιάδου, «Εισαγωγή» (για το έργο *Διήγησις του Ρεμπελιού των Ποπολάρων* του Άγγελου Σουμάκη)

περιφρονημένη τάξη ήταν οι χωρικοί, το ντόπιο στοιχείο, καθώς επάνω τους έπεφταν όλα τα βάρη και οι αγγαρείες. Οι αυθαιρεσίες των κοινοτικών οργάνων, συχνά με τη συνυπευθυνότητα των Βενετών διοικητών, σε ζητήματα διαχείρισης του δημοσίου χρήματος και απονομής της δικαιοσύνης, όξυναν συνεχώς το κλίμα στο νησί.

Η διαρκής απειλή του νησιού τόσο από τους Τούρκους όσο και από τους κουρσάρους (πειρατές), ανάγκασε τη Βενετία να μην περιορίζεται μόνο στις δικές της μισθοφορικές δυνάμεις. Από τα μέσα του 16ου αιώνα άρχισε να συγκροτεί τοπικές φρουρές, τους λεγόμενους Cernide (Επίλεκτοι). Στην αρχή, η υποχρέωση αυτή βάρυνε μόνο τους χωρικούς. Στα 1628 η Βενετία αποφάσισε να την επεκτείνει και στους ποπολάρους της πόλης. Αυτό στάθηκε η αφορμή της εξέγερσης (Χρυσικόπουλος 1972, 11). Ο Πρεβεδούρος Πιέρος Μαλιπιέρος κάλεσε τους Συνδίκους και τους ανακοίνωσε τη διαταγή που έλαβε, να καταγραφούν δηλαδή όλοι οι ποπολάροι της πόλης στο στρατό των Cernide. Οι σύνδικοι, καταλαβαίνοντας πως το πράγμα θα συναντήσει αντίσταση από τη μεριά των ποπολάρων, του υπέδειξαν να κάνει την καταγραφή τιμητικά και έξω από την πόλη, όμως ο Πρεβεδούρος δεν τους άκουσε (Χρυσικόπουλος 1972, 12). Με το σύνθημα λοιπόν της άρνησης καταγραφής στους καταλόγους των Cernide, γεγονός που θα σήμαινε εξίσωση με τους χωρικούς και θα άνοιγε τον δρόμο και για τις αγγαρείες, ξέσπασε το ρεμπελιό. Η αιχμή του, που στράφηκε στην αρχή εναντίον των Βενετσιάνων, γύρισε γρήγορα εναντίον των οργάνων τους, των αρχόντων. Με αφορμή την καταγραφή των ποπολάρων σε φύλλα επιστράτευσης, ο λαός βρήκε την ευκαιρία να προβάλει την αντίστασή του στις αδικίες και την εκμετάλλευση από τους άρχοντες του νησιού και να εκφράσει τη βούλησή του να εκλέγει αντιπροσώπους που θα διαπραγματεύονταν τα αιτήματά του κατευθείαν με τις βενετικές αρχές (Χρυσικόπουλος 1972, 16). Απ' αυτή τη στιγμή και για τέσσερα χρόνια, οι ποπολάροι θα ασκήσουν αυτοί την τοπική διοίκηση, μην αναγνωρίζοντας τα επίσημα τοπικά όργανα των ευγενών (Πορφύρης 1973, 28). Με την καταστολή του ρεμπελιού το 1631 οι λαϊκές κατακτήσεις, που είχαν πραγματοποιηθεί, εκμηδενίστηκαν και η στρατιωτική υποχρέωση επιβλήθηκε τελικά

Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων, ΚΕΝΤΡΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ, MIS:296442 Π 4.3.7: «Πρόσθετο ψηφιακό υλικό για τη διδασκαλία της Ελληνικής Γλώσσας: Ψηφιοποίηση Αρχείου Γεωργακά.» Ζωή Γεωργιάδου, «Εισαγωγή» (για το έργο *Διήγησις του Ρεμπελιού των Ποπολάρων* του Άγγελου Σουμάκη)

στους ποπολάρους της πόλης, όπως είχε γίνει παλιότερα και στους χωρικούς (Πορφύρης 1973, 36). Το σημαντικότερο, όμως, είναι πως το ρεμπελιό δημιούργησε το πρώτο σοβαρό ρήγμα στη φεουδαρχική οργάνωση της επτανησιακής κοινωνίας (Πορφύρης 1973, 39).

Το χρονικό Διήγησις του Ρεμπελιού των Ποπολάρων

Το «Ρεμπελιό των ποπολάρων» στη Ζάκυνθο άρχισε το 1628 και τελείωσε στις αρχές Φλεβάρη του 1631, δηλαδή κράτησε περίπου τέσσερα χρόνια. Ο συγγραφέας του χρονικού ήταν άρχοντας και συγχρόνως αυτόπτης μάρτυρας των περιγραφόμενων γεγονότων, χωρίς όμως ιστορική αντικειμενικότητα, παρά τους αντίθετους ισχυρισμούς του ίδιου. Το έργο του Σουμάκη φέρει τον τίτλο *Διήγησις του Ρεμπελιού των Ποπολάρων, ήγουν του λαού του νησιού Ζακύνθου οπού έγινε εις τους 1628*. Ο Σουμάκης σωστά ακολούθησε την ορολογία της εποχής, χρησιμοποιώντας τον όρο που και οι Βενετοί χρησιμοποιούσαν: «ρεμπελιό» (ιταλ. *ribellione*, *rebellione*, βεν. *rebellion*) στην επίσημη γλώσσα της εποχής σήμαινε ακριβώς «κάθε αντίσταση ή κάθε πράξη κατά των αξιωματούχων, των φρουρών ή των κρατικών δυνάμεων που δρούσαν υπό διαταγές» (Αρβανιτάκης 2001, 338). Ο συγγραφέας στο χρονικό του δεν προσδιορίζει την ακριβή ημερομηνία έναρξης του ρεμπελιού (αναφέρει μόνο τη χρονιά που ξέσπασε), δεν παρέχει καμιά εσωτερική χρονολόγηση στα γεγονότα (δίνοντας έτσι την εντύπωση πως αυτά διαδέχονται το ένα το άλλο) και δεν αναφέρει το παραμικρό για τη διάρκεια του ρεμπελιού. Επίσης, αφήνει αχρονολόγητο το κείμενό του. Από τις πληροφορίες, όμως, που συγκεντρώνει στο τέλος του χρονικού για τη μεταγενέστερη τύχη των αρχηγών του ρεμπελιού, αποκαλύπτεται ότι η διήγησή του γράφτηκε ύστερα από δεκαπέντε ή είκοσι περίπου χρόνια. Είναι άγνωστο αν εξέδωσε το χρονικό του ο Σουμάκης. Ο Ντίνος Κονόμος (1970, 31) έχει διατυπώσει την άποψη ότι το αρχικό κείμενο γράφτηκε στα ιταλικά, ότι πιθανόν εκδόθηκε και ότι οι υπάρχουσες εκδοχές του κειμένου αποτελούν μεταφράσεις ή διασκευές του στα ελληνικά από τον ίδιο τον συγγραφέα ή από άλλους αργότερα.

Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων, ΚΕΝΤΡΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ, MIS:296442 Π 4.3.7: «Πρόσθετο ψηφιακό υλικό για τη διδασκαλία της Ελληνικής Γλώσσας: Ψηφιοποίηση Αρχείου Γεωργακά.» Ζωή Γεωργιάδου, «Εισαγωγή» (για το έργο *Διήγησις του Ρεμπελιού των Ποπολάρων* του Άγγελου Σουμάκη)

Παρ' όλα αυτά, η άποψη αυτή παραμένει μια υπόθεση και δεν μπορεί να υποστηριχθεί με βεβαιότητα.

Παρά τη βεβαίωση του Σουμάκη ότι έγραψε τα πράγματα «με πάσαν αληθοσύνη» και «όχι για το ένα ή το άλλο μέρος» (δηλαδή υπέρ της μιας ή της άλλης πλευράς), η κοινωνική του θέση καθόρισε αναμφισβήτητα και τη στάση του. Ευγενής ο ίδιος, θεωρούσε αυτονόητο πως οι άρχοντες είναι προορισμένοι από τον Θεό να κυβερνούν και οι άλλοι, οι ποπολάρωι, να υπακούουν. Το χρονικό, όμως, παρουσιάζει και άλλες αδυναμίες, που δεν οφείλονται τόσο στην ιδεολογία και την κοινωνική τοποθέτηση του συγγραφέα όσο στην τεχνική του απειρία (Πορφύρης 1973, 10). Οπωσδήποτε, το στοιχείο της χρονικής απόστασης ανάμεσα στο ρεμπελιό και τη συγγραφή του έργου μπορεί να δικαιολογήσει έναν αριθμό σφαλμάτων, που αφορούν τα ονόματα, τα αξιώματα, την ακριβή σειρά των γεγονότων ή προβλήματα ως προς τη διάρθρωση του ιστορικού χρόνου. Η απόσταση από τα γεγονότα συνιστά πάντοτε έναν παράγοντα, που επιδρά στην πιστότητα της αναπαραγόμενης από το κείμενο εικόνας (Αρβανιτάκης 2001, 334). Παρ' όλα αυτά, οι παραπάνω αδυναμίες δεν αναιρούν την αξία του έργου. Ο συγγραφέας δίνει άπειρα στοιχεία και λεπτομέρειες: αναφέρει τα επαγγέλματα των προσώπων που διαδραμάτισαν κάποιον ρόλο στο ρεμπελιό, αναγράφει τα αιτήματα των ποπολάρων και, γενικά, αποτυπώνει μια ζωντανή εικόνα των γεγονότων (Πορφύρης 1973, 11).

Το χρονικό του Σουμάκη γνώρισε τρεις εκδόσεις, που στηρίχτηκαν σε διαφορετικά χειρόγραφα: δύο στον 19ο αιώνα, από τον Παναγιώτη Χιώτη το 1863 και τον [Κωνσταντίνο Σάθα](#) το 1867, και μία στον 20ό, από τον Ντίνο Κονόμο το 1970 (Αρβανιτάκης 2001, 21).

Η αξία του έργου

Το κείμενο του Σουμάκη παρουσιάζεται μοναδικό στη νεοελληνική γραμματεία. Ανεξάρτητα από τη μεταγενέστερη χρήση του, δεν γράφτηκε για να αποτελέσει μια ιστορική πηγή – μαρτυρία των γεγονότων στη Ζάκυνθο. Ο Σουμάκης δεν ήταν

Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων, ΚΕΝΤΡΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ, MIS:296442 Π 4.3.7: «Πρόσθετο ψηφιακό υλικό για τη διδασκαλία της Ελληνικής Γλώσσας: Ψηφιοποίηση Αρχείου Γεωργακά.» Ζωή Γεωργιάδου, «Εισαγωγή» (για το έργο *Διήγησις του Ρεμπελιού των Ποπολάρων* του Άγγελου Σουμάκη)

ιστορικός και δεν φιλοδοξούσε να γράψει ένα ιστορικό κείμενο. Αντίθετα, διατύπωσε έναν λόγο απολογητικό μιας τάξης πραγμάτων, που αμφισβητήθηκε σε μια συγκεκριμένη χρονική στιγμή. Το χρονικό του αποτελεί σπουδαίο ιστορικό ντοκουμέντο με πολύπλευρο κοινωνικό ενδιαφέρον και ταυτόχρονα μνημείο της λαϊκής ζακυνθινής γλώσσας της εποχής εκείνης. Ο Σουμάκης δεν στέκεται αμερόληπτος και αντικειμενικός, παρά τις αντίθετες διαβεβαιώσεις του («εδιηγήθηκα με πάσαν αληθοσύνη»), εντούτοις διασώζει στο χρονικό του άπειρα ζωντανά στοιχεία και πολύτιμες πληροφορίες. Βέβαια, δεν εμφανίζει ποτέ ξεκαθαρισμένες τις κατηγορίες των ποπολάρων εναντίον των αρχόντων και αποφεύγει να κάνει έστω και απλή μνεία του σημαντικού ρόλου του Αρχιεπισκόπου Κεφαλονιάς και Ζακύνθου, Νικόδημου Μεταξά, ο οποίος πήρε ανοιχτά το μέρος των ποπολάρων αφορίζοντας μάλιστα τους άρχοντες του νησιού. Παρ' όλες τις ελλείψεις και παραλείψεις του χρονικού του, ο Σουμάκης απομνημονεύει ένα πλήθος ιστορικών περιστατικών και γεγονότων (Κονόμος 1970, 32-33). Έτσι, το κείμενό του παρέχει σημαντικές πληροφορίες για την κοινωνική σύνθεση του ζακυνθινού λαού στις αρχές του 17ου αιώνα, αποτελώντας τη βασική άμεση πηγή για τα γεγονότα ως τις αρχές του 20ού αιώνα. Αν και πρόκειται για ένα κείμενο απολύτως χρωματισμένο ιδεολογικά, έχει το πλεονέκτημα της αμεσότητας (Αρβανιτάκης 2001, 239). Δεν πρέπει να ξεχνάμε, άλλωστε, πως μια πιστή αφήγηση, ακόμη και ενός σύγχρονου με τα γεγονότα, δεν είναι παρά μια «αναπαράσταση» της πραγματικότητας, που υπόκειται στις διανοητικές κατηγορίες του αφηγητή της (Αρβανιτάκης 2001, 17).

Βιβλιογραφικές αναφορές

Αρβανιτάκης 2001

Δημήτριος Αρβανιτάκης, *Κοινωνικές αντιθέσεις στην πόλη της Ζακύνθου: το ρεμπελιό των Ποπολάρων (1628)*, ΕΛΙΑ: Μουσείο Μπενάκη, Αθήνα 2001.

Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων, ΚΕΝΤΡΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ, MIS:296442 Π 4.3.7: «Πρόσθετο ψηφιακό υλικό για τη διδασκαλία της Ελληνικής Γλώσσας: Ψηφιοποίηση Αρχείου Γεωργακά.» Ζωή Γεωργιάδου, «Εισαγωγή» (για το έργο *Διήγησις του Ρεμπελιού των Ποπολάρων* του Άγγελου Σουμάκη)

Κονόμος 1970

Ντίνος Κονόμος (επιμ.), *Ζακυνθινά Χρονικά, 1485-1953*, χ.ε.ο., Αθήνα 1970, σ. 27-59, 163-170.

Πορφύρης 1973

Κ. (Κονίδης) Πορφύρης (επιμ.), *Άγγελου Σουμάκη, Το ρεμπελιό των ποπολάρων*, Επικαιρότητα, Αθήνα 1973.

Χρυσικόπουλος 1972

Γιάννης Χρυσικόπουλος (επιμ.), *Άγγελος Σουμάκης, Το ρεμπελιό των ποπολάρων*, Μέλλον, Ζάκυνθος 1972.